

Відгук

офіційного опонента, доктора економічних наук, професора П.С. Єщенко на дисертаційну роботу *Алієвої Ельвіри Ісретівни «Глобальний соціальний капітал як фактор антикризової динаміки господарських систем»*, подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

Актуальність обраної теми дисертаційної роботи та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт

Шістнадцятирічний період нового тисячоліття спростував надії на те, що XXI століття стане епохою розквіту подальшого технічного прогресу, інформаційно-технологічної революції, досягнення яких сприятимуть докорінній зміні існуючої системи «розколотого суспільства» на надбагатих та бідних і злидених, стане нооцівілізацією, епохою людини. Сучасний світ усе більше втягується в кризу, наростає хаос, люди втрачають впевненість у майбутньому. ООН у квітні 2017 року виступила з заявою про те, що світ знаходиться на порозі найбільш масштабної гуманітарної кризи з 1945 року. За даними ООН, понад 20 млн. людей у чотирьох країнах світу – Ємені, Південному Судані, Сомалі та Нігерії – загрожує голод. За таких умов все більша увага вчених акцентується на місці та ролі у цьому процесі суспільних наук. Останні, діючи розрізнено, як показує практика, не здатні пізнати природу нових викликів, що породжують протиріччя між різними країнами, усередині кожної з них, окремими культурами в традиційному розумінні цього слова в умовах, коли нинішня цивілізація стоїть на роздоріжжі відмирання технологій другої промислової революції та технологій третьої промислової революції, що зароджується.

Настав час, на думку всезростаючої кількості науковців, припинити регулювання розподілу праці в соціальних науках, введеного в свій час пактом Парсонса – Роббінса. Нині активно відбувається процес інтеграції економічної, соціальної, філософської, психологічної та інших наук. Інтегральний підхід дає можливість по-новому подивитися на багато традиційних явищ, у тому числі такої категорії, як капітал.

Розуміння сутності капіталу як найбільш складного феномену сучасності обумовлено вкрай системно складною внутрішньою його структурою в сучасних умовах. Це – по-перше. По – друге, сьогодні капітал є найбільш політично заідеологізованою категорією, що переважним чином проявляється у свідомому спотворенні її понятійного наукового визначення, передусім, шляхом еkleктичної підміни системних складових, що визначають його реальну змістовну сутність. Капітал здебільшого розглядався в економічній теорії. Проте в тих формах обміну, які економісти відхиляють як «неекономічні», обертаються інші види

капіталу, які відіграють не меншу роль у структуруванні соціального світу. Інвестування та конвертація різних форм капіталу утворюють іншу економіку – економіку практик, яка залишається для економічної науки непомітною і не пізнаною. Нині для побудови науки про економіку практик вводяться такі поняття, як «соціальний капітал», «культурний капітал» та інші його форми. Важливо на нинішньому рівні з'ясувати, яка роль і вплив різних форм капіталу на соціально-економічне життя різних країн та їх громадян.

Аналізована робота вирізняється тим, що у ній не просто вивчається природа соціального капіталу, а розглядається його вплив на національні господарські системи. **З огляду на це дисертаційне дослідження Е. І. Алієвої є досить актуальним.**

Важливо те, що дисертаційна робота Алієвої Е.І. виконувалася у відповідності з планом науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Актуальні траєкторії інформаційної економіки: імператив стійкої динаміки глобального господарства» (номер державної реєстрації 0114U000125), в якій особисто автором досліджувався розвиток глобального соціального капіталу як фактор трансформації сучасного світового господарства і формування траєкторії сталого розвитку національної економіки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Аналіз змісту дисертаційної роботи, публікацій та автореферату Е.І. Алієвої дозволяє стверджувати, що основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, сформульовані автором, достатньо обґрунтовані як з теоретичних, так і з методичних позицій.

Науково-теоретичною основою дисертації послужили праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених сучасності та минулого. Висновки та рекомендації, представлені в роботі, базуються на узагальненні існуючих теоретичних положень та аналізі наукових праць авторів, які досліджують фундаментальні положення економічної теорії, інституційної економіки, сучасні методи вивчення соціально-економічних систем, економічних криз та їх вплив на господарську діяльність.

Дисертант проявив себе як добре обізнаний і ерудований фахівець, здатний чітко ставити завдання, узагальнювати та робити аргументовані висновки й пропозиції. При цьому він критично осмислив теоретичні напрацювання світової й вітчизняної економічної думки з досліджуваної проблеми.

На основі інтегрованих методологічних підходів, які базувалися на здобутках еволюційної, інституційної і функціональної парадигм, систематизації значної кількості поглядів стосовно змісту глобального соціального капіталу, авторові вдалося по-новому вирішити теоретично і практично важливе наукове завдання: розкрити зміст соціального капіталу, його сучасні деструктивні форми та визначити моделі як антикризові умови і засоби переміщення національного господарства на траєкторію сталого розвитку.

Дослідження, проведене за темою дисертації, відповідає поставленій меті та узгоджується із завданнями дисертаційної роботи. Правильні підходи до визначення об'єкту та предмету дослідження забезпечили змістовність наведеного в роботі матеріалу та отримання обґрунтованих висновків. Дослідження за темою дисертаційної роботи засновується на опрацюванні наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів. Інформаційною базою дослідження були результати досліджень наукових організацій, статистичні дані національних і зарубіжних статистичних служб.

Висновки дисертації розкривають основні моменти змісту та відповідають поставленим завданням. За своїм науково-теоретичним рівнем, змістом та оформленням дисертаційна робота Алієвої Е.І. повною мірою розкриває теоретичний та практичний зміст досліджуваної проблеми.

Дисертаційна робота містить наукову новизну, основні положення якої представляють систему логічно пов'язаних і достатньо обґрунтованих тверджень. Найважливіші, на нашу думку, результати дослідження, одержані автором, полягають у такому.

1. У дисертації узагальнено еволюцію наукових поглядів щодо категорії «соціальний капітал», як сукупність відносин, що породжують поєднання та взаємодію формальних і неформальних інститутів. Ці відносини пов'язані із очікуваннями того, що інші агенти виконуватимуть свої зобов'язання без застосування санкцій. Така одночасна концентрація очікувань і зобов'язань виражається поняттям «довіра». Чим більше зобов'язань накопичено в цій спільності, тим вищою є віра у взаємність і, отже, - вищий рівень соціального капіталу (с.37, 73). Запроваджений підхід дозволяє знайти нові точки взаємодії економічної науки з іншими соціально-економічними дисциплінами і тим самим більш ефективно впливати на розробку науково обґрунтованої політики та повсякденної практики.

2. На основі порівняльного аналізу статистичних даних трьох груп країн за останні 150 років, автор робить слушний висновок, що заслуговує на увагу.

Країна, яка реалізує не найновішу економічну політику, але має просту, ясну, міцну систему правил, розвивається значно краще, ніж країна, де уряд проводить економічну політику, яка не спирається на цінності суспільства і не сприймається значною його частиною. Це чітко видно сьогодні на прикладі пострадянських країн, України в тому числі (с.53).

3. У роботі встановлено, що якість структури соціального капіталу зумовлена співвідношенням екстрактивних та інклюзивних інститутів, які спрямовують розвиток національної господарської системи. Доведено, що якість структури соціального капіталу залежить від того, на власні національні цінності спираються владні еліти чи ні, якою мірою це відображає спрямованість на сучасний національний розвиток, чи поділяються ці цінності та цілі іншими соціальними групами, наскільки адекватно вони закріплюються в формальних інститутах. Якщо ж це порушується, то країни, в яких політична влада представлена олігархічною елітою, потрапляють у так зване хибне коло - пастку стагнації соціального капіталу (с.66, 76).

4. Переконливими є міркування автора, що неефективність формальних інститутів у емерджентних системах, їх неузгодженість з неформальними інститутами призводить до кризи господарської системи, яка неминуче викликає зменшення довіри та активізує стимули до формування «бондингового» соціального капіталу (с.90-93). Останній у будь-якій системі породжує гнів і ворожість по відношенню до можновладців, особливо до банкірів. Лауреат Нобелівської премії Роберт Шиллер про подібне ставлення до банкірів написав: «слівце банкер, рифмується з гангстером. Уперше це слово було вжито під час Великої депресії 1930 рр. і повернулось у наші дні разом з лавиною гніву, яка обвалилася на фінансове співтовариство».

5. Доведено, що запустити процес генерування соціального капіталу в Україні належить державі, здатності політичної еліти проводити соціально-економічну політику, вибирати та формувати певні інститути, що враховують інтереси різних верств і груп (с.94).

6. Підсумовуючи основні висновки і результати дисертаційної роботи, а також особистий внесок здобувача у вирішення обраного ним науково-теоретичного завдання, можна зазначити, що новизна наукового дослідження полягає у системному розкритті сучасних теоретико-методологічних позицій маловивченої в економічній думці України проблеми: соціальний капітал як фактор антикризової динаміки господарських систем.

Повнота викладу основних наукових результатів дисертації в опублікованих працях та практичне значення отриманих результатів

Основні наукові положення, висновки і рекомендації за темою дисертаційної роботи висвітлені у 10-ти наукових працях загальним обсягом 3,75 друк. арк., у тому числі 5 статей у фахових наукових виданнях загальним обсягом 2,5 д.а., з них 2 статті у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз.

Практичне значення положень, сформульованих в дисертації, полягає в тому, що вони поглиблюють наукові уявлення щодо необхідних інституційних перетворень, спрямованих на подолання криз та забезпечення сталого розвитку господарських систем через поліпшення якості соціального капіталу, на основі взаємодії формальних і неформальних інститутів.

Основні положення дисертації використовуються в навчальному процесі на економічному факультеті Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Теоретична і практична цінність отриманих результатів дослідження Алієвої Е.І. засвідчується офіційною довідкою про їх впровадження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Відзначаючи актуальність дисертаційної роботи, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність основних положень, високий теоретичний рівень та практичну значущість результатів, слід зазначити, що вона містить висновки і твердження, які є дискусійними.

По-перше, заслуговує на увагу аргументація автора стосовно спряження глобального та національного соціального капіталу, формування неформальних глобальних інститутів та їх джерел. В той же час дещо одностороннім є твердження у роботі про те, що формування глобального соціального капіталу позитивно впливає на ефективність світової економіки через зниження суб'єктивно оцінюваних ризиків при здійсненні трансакцій і, відповідно, трансакційних витрат (с.101,126). Подібне трактування характерне для провідників ринкового фундаменталізму. Сучасна реальність у вигляді першої в історії людства глобальної фінансово-економічної кризи це спростовує. Глобалізація носить обмежений характер, оскільки виключає зі своєї сфери багато бідних країн. Домінуючою тенденцією нашого часу є загострення суперечностей між країнами. Підтвердженням цьому є стагнація прибутку на промислових підприємствах у всьому світі. Зростання на ринках цінних паперів повсюдно

відбувається на спекулятивних фінансових маніпуляціях. Розподіл доходів країнами у всьому світі і всередині країн стало вкрай асиметричним.

По-друге, розглядаючи процес формування системи національних цінностей під впливом різноманітних чинників, дисертант достатньо чітко виокремлює риси, що формують національний соціальний капітал. І в той же час, на нашу думку, робить не достатньо коректний висновок, що у 2015 р. порівняно з 2008 р. Україна відкотилася до цінностей індустріального суспільства (с.77-79). Не зрозуміло, про який етап індустріального суспільства йде мова? Адже реальність переконує, що в нашій країні відбувається процес деіндустріалізації виробництва. Доля промисловості у ВВП скоротилася до 20%. У структурі промисловості України домінує виробництво продукції з низькою доданою вартістю та високим рівнем енерговитрат.

По-третє, у роботі мають місце деякі неточні формулювання. Так, на с. 46 читаємо: «На певному етапі розвитку господарства людина стала засобом збагачення невеликої маси навколовладних еліт за допомогою економіки». Причиною збагачення небагатых є не економіка, а економічні відносини, що характерні для певної суспільно-економічної формації, власність на засоби виробництва, влада, зосереджена в їх руках та здійснювана політика.

По-четверте, при визначенні завдань дослідження автор поставила і таке: «визначити моделі соціального капіталу як антикризової умови і засобу переміщення національного господарства на траєкторію сталого розвитку» (с.5). У роботі та висновках воно не отримало достатнього висвітлення, хоча в тексті дисертації є певні обґрунтування.

Однак зазначені зауваження не носять принципового характеру і не впливають на позитивну оцінку представленої роботи. Дисертанту вдалося з позицій наукового критичного аналізу, висвітленні дискусійних проблем визначити понятійний зміст категорії «соціальний капітал» та розкрити його роль як фактора антикризової динаміки господарських систем.

Загальний висновок

Вивчення та всебічний аналіз дисертаційної роботи Алієвої Ельвіри Ісретівни «Глобальний соціальний капітал як фактор антикризової динаміки господарських систем» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки дає підстави зробити такий висновок: робота є самостійним, логічно завершеним

науковим дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, що мають теоретичну та практичну значимість.

Визначені здобувачем завдання дослідження осмислені, ретельно опрацьовані і розв'язані на високому теоретико-методологічному рівні, а мету роботи досягнуто. Основні положення дисертації належним чином висвітлені в опублікованих наукових працях та авторефераті.

За змістом та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор Алієва Ельвіра Ісретівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,

науковий консультант відділу

економічної соціології Інституту

соціології НАН України, м. Київ

П. С. Єщенко П. С. Єщенко
Підпис *Єщенко П. С.*
Завіряю *[Signature]*
Зав. відділом кадрів
Інституту соціології
НАН України, м. Київ
14. Березня 199 р. *[Signature]*